

מדינת ישראל

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי

אגף א' לחינוך קדם יסודי

י"ט חשוון תשע"ו
01/11/2015
מספרינו: 12404570

קידום סובלנות בחברה הישראלית – תפקיד גן הילדים

כתיבה ועיבוד: אורה גולדהירש, האגף לחינוך קדם יסודי

השפעתם של אירועים דרמטיים המלווים את הציבור הישראלי, אינה פוסחת על ילדי הגן. הילדים חשופים לאמצעי התקשורת השונים ולתגובות המבוגרים במשפחה ובקהילה. הם חשופים באופן לא מבוקר לתכנים ולרגשות סוערים ובחלק מהמקרים, לצערנו, הילדים שותפים לאירועים עצמם. הם נדרשים להתמודד עם תכנים ואירועים מורכבים: פיגועים המעוררים חרדה ומאיימים על תחושת הביטחון האישי, הפגנות סוערות, אווירת חשדנות בין מגזרית ביטויים עוינים המבטאים דעות של זרמים ומגזרים שונים בחברה הישראלית ועוד. חשיפה למצבים אלה יוצרת אצל ילדים צעירים תחושת בלבול. בחברה רבת-תרבותית צפות ועולות מדי פעם מחלוקות שונות בין פלגי אוכלוסייה שונים ויש חשיבות לתיווך מרגיע ומחד ולאפשר ביטוי רגשי מאידך. אנו רואים חשיבות רבה בהנחלת ערכים דמוקרטיים לסובלנות והקשבה לעמדות ודעות שונות, פתרון קונפליקטים באמצעות שיח ובניית סביבה המקדמת אקלים מיטבי כבר בגיל הרך.

✓ חשוב שהגננות והצוותים החינוכיים יהיו ערניים לכך שהילדים בעת ההתרחשויות החריגות בתקופות שונות זקוקים לליווי והרגעה יחד עם התייחסות חינוכית, המדגישה שימוש בדרכים בלתי אלימות לפתרון קונפליקטים.

✓ מסמך זה מציג את צורכי הילדים בגילאים הצעירים ומציע דרכים להגברת סובלנות בדרך חשיבתם של ילדים צעירים בגן תוך התייחסות לתהליכי התפתחות רגשיים.

• שאלות המעסיקות מחנכים לילדים בגיל הרך במצבי קונפליקט קיצוניים ובמצבי חירום

עד כמה הילדים מבינים? האם יש לדבר עמם ולהסביר להם את המצב, או שמא זה עלול להגביר את החרדות שלהם? האם להמשיך בפעילות הרגילה, או לשנות את שגרת החיים בגן? מתי תגובות הילדים הן טבעיות ונורמטיביות ומתי הן מצריכות התערבות מיוחדת? מיהם הגורמים המקצועיים שעומדים לעזרת הגננות? מתי ובאילו דרכים ניתן לפנות אליהם?

היערכות מערכת החינוך הקדם יסודי להתמודדות עם השפעתן של מחלוקות, המתעוררות סביב אירועים פוליטיים וביטחוניים ושל מצבי חירום, מחייבת התייחסות לילד כפרט ולמשפחתו, לכלל ילדי הגן לגן וקבוצת הורי הילדים.

• מאפיינים התפתחותיים של הגיל הרך

הבנת מאפייני הגיל הרך היא תנאי בסיסי לתכנון גישה חינוכית, שתענה על צרכים בסיסיים ומהותיים של ילדים צעירים בעת התמודדות עם מצבי מחלוקת.

✓ ילדים צעירים מגיבים ללחץ באופן שונה ממבוגרים. הם מושפעים מאוד מתגובות הסביבה הקרובה להם וחווים את הלחץ דרך חווית הלחץ של המבוגרים המשמעותיים בסביבתם. בעת משבר המעורר תגובת לחץ, הילד מרגיש איום וחרדה והוא עלול להגיב בסימפטומים גופניים ונפשיים. אם הילד קולט שהמבוגרים סביבו עסוקים, מוטרדים ומבוהלים בעצמם, ולכן אינם פנויים למלא את צרכיו כמו בזמני שגרה, עלולה להיפגע תחושת הביטחון והמוגנות שלו.

- ✓ ילדים צעירים נוטים לחתור לאמת חד משמעית, תופסים מצבים במונחים של "טוב" או "רע", "שחור" או "לבן", "צודק" או "טועה". תפיסה זו בגיל הרך מאפשרת לילדים לשמר מצב רגשי מאוזן המסייע להסתגלות ולהתמודדות. מצבים שיש בהם עמימות, אי וודאות, נקודות מבט שונות ומחלוקות יכולים לערער אצל הילדים את האיזון הפנימי, ועקב כך עלולות להופיע אצלם התנהגויות המבטאות חרדה, כגון: הסתגרות, הימנעות, בכי, תוקפנות, התפרצויות זעם, סרבנות וכו'.
- ✓ ילדים צעירים לעיתים מערבבים בין דמיון ומציאות. כאשר אינם מקבלים מידע הם עלולים לדמיין דברים קיצוניים ואף חמורים מאלה שקרו במציאות. החשיפה לכלי התקשורת ולשיחות בין מבוגרים בסביבתם הקרובה מעמידה ילדים צעירים במצב שבו הם קולטים מידע באופן חלקי ומקוטע. הם נוטים לארגן מידע זה באופן סובייקטיבי, להשלים את "הסיפור" בעזרת דמיון, אסוציאציות ולעיתים מתרחקים מהעובדות ומעבדים מידע זה באופן מסולף.
- ✓ החשיבה של ילדים צעירים היא קונקרטי בעיקרה, והם מתקשים לפענח מושגים מופשטים כגון: "ערבים", "יהודים", "זכויות", "גזענות" וכו'. והם עלולים לייצר תבניות וסטריאוטיפים למגזרים שונים בהתאמה לאמירות שהם שומעים בסביבתם.
- ✓ רכישת מושגי הזמן נמצאת בשלבי התהוות. ילדים צעירים מתקשים להבין משמעות עבר, הווה ועתיד, תהליכים ארוכי טווח או כאלה המתרחשים בהדרגה. הם עסוקים בעיקר במה שמתרחש "כאן ועכשיו"
- ✓ הבנת הקשר בין סיבה ותוצאה נמצאת אף היא בשלבי רכישה שונים, ולכן ילדים מתקשים לעתים להבחין בצורה ברורה בסיבות שגרמו לאירוע מסוים להתרחש ולהבין תוצאות צפויות במצבים שונים.
- ✓ בגיל הצעיר מתמודדים הילדים עם פחדים שונים גם בחיי שגרה (חושך, מפלצות ועוד) כאשר המבוגרים אינם מאפשרים לילדים לבטא את פחדיהם, רמת החרדה שלהם עולה והיא עלולה לפגוע בתפקודם של הילדים
- ✓ ילדים צעירים נוטים להזדהות ולהעריך דעות, אמירות ועמדות של דמויות משמעותיות בחייהם, בעיקר של ההורים וחלקם מתקשים להתמודד עם ערעור או עם ביקורת על עמדות אלה. חילוקי דעות בין הורים לבין הגננת, לדוגמה, עלולים לבלבל ולגרור להם חוסר ביטחון

• מקומו של הגן ותפקידה של הגננת בחיי הילדים

- גן הילדים הוא אחד ממעגלי החיים המשמעותיים בחיי הילד. ההתרחשויות בו הן תוצר של דיאלוג מתמיד בין מה שהסביבה החינוכית בגן מזמנת לילדים ובין אירועים המתרחשים במשפחה ובקהילה.
- הגננת היא דמות משמעותית עבור ילדים צעירים. הם רואים בה מקור להזדהות, לתמיכה ולתחושה של ביטחון אישי. היא מהווה גורם חינוכי מרכזי ובאחריותה להתמודד עם מגוון רב של מצבים מורכבים.
- תפקידם של המחנכים לכלול בתהליכים החינוכיים מרכיבים, שיאפשרו להתמודד עם המציאות בעידן של מחלוקת תוך התייחסות לנושא מהיבטים שונים ובדגש על טיפוח כישורים חברתיים, הנדרשים לחיים בחברה שבה יש מקום לשונות ולמגוון דעות:

- ✓ למידת וויסות וריסון עצמי בעיקר במצבי תסכול
- ✓ קיום תקשורת תוך הקשבה הדדית.
- ✓ למידת תהליכים לפתרון קונפליקטים בדרכי הידברות.
- ✓ ביסוס גישה שוויונית כלפי הזולת וקבלת השונות.
- ✓ פיתוח רגישות כלפי האחר, צרכיו, רצונותיו, העדפותיו וקשייו.
- ✓ היכרות עם אורח חיים דמוקרטי ועם מושגים ראשוניים באזרחות והתייחסות לנושאים אקטואליים כבר בגיל הצעיר מבססת חשיבה חברתית ומקדמת דרכי התמודדות במצבים בלתי שגרתיים.

• האם אקטואליה היא נושא בגן

סערות אירועים והתרחשויות בארץ וסוגיות שנויות במחלוקת "נכנסים" אל בין כותלי הגן ללא הזמנה. מחנכים מביעים לעתים חוסר נוחות מעיסוק בנושאים שיש עליהם חילוקי דעות. אולם אין להתעלם מן העובדה, שהגן הוא חלק בלתי נפרד מהקהילה. ילדים מביאים לגן רשמים וחוויות, ומהצוות החינוכי נדרשת התייחסות ותשובה מיידית והולמת לתהיות ולשאלות של ילדים, שלא תמיד זוכות למענה במקום אחר. כמו כן, טיפוח דור מעורב חברתי ואכפתי הוא אחד מיעדי החינוך בחברה דמוקרטית.

אקטואליה כנושא מזדמנת לגן בהתייחס לתכנים שהילדים מביאים לגן. חשוב שהמחנכת תהיה מעודכנת על ידי התקשורת בכל המתרחש ביישוב ובמדינה ומעודכנת באמצעות ההורים במצבם של ילדיהם, כדי שתוכל להתכונן ולתכנן את תגובותיה.

אירועים אקטואליים נוגעים בכמה מעגלי חיים: אישי, בין-אישי, קהילתי ולאומי. בגיל הרך ההתייחסות לאירועי האקטואליה צריכה למצוא את נקודות החיבור של אירועים מרוחקים למעגלי החיים האישיים והבין-אישיים הקרובים לילד.

ילדים צעירים אינם מוטרדים מ"גורל העם והמדינה", הם אינם מבינים קונפליקטים על רקע עדתי, הם אינם מבחינים בין "עולים חדשים" לבין "ילידי הארץ" הם אינם מביעים עמדות ודעות אישיות סביב הכרעות גורליות, אלא עוסקים בעיקר בהשלכות האפשריות של אירועים אלה על עולמם הקרוב: החרדות העולות הן בדרך כלל סביב הביטחון האישי. לפיכך, חשוב שהתייחסות לאירועי האקטואליה תתמקד בחוויות האישיות והרגשיות של הילדים ובהבנתם את האירועים. על הגננת להיות קשובה לילדים ללמוד מפיהם מהי משמעות האירוע שהם מעלים בעבורם, חשוב שתהיה מודעת להשפעת תגובותיה שלה על רגשות הילדים ועל חוסנם הנפשי.

שימו לב: מתפקידה של הגננת לאפשר ביטוי ולתת לגיטימציה לרגשות שונים שמעלים ילדים מחד גיסא, ולסייע להם בארגון ובוויסות ביטויי הרגשות מאידך. לדוגמה: אם ילד מתבטא בשפה שאינה מקובלת בגן, בחיקוי של אמירה גזענית או פוגענית, חשוב להציב גבולות על ידי הבהרה מותאמת לגיל ועל ידי בקשה לבחור מילים מקובלות: "בגן שלנו אנו משתמשים במילים שלא פוגעות, מעליבות וכו'...." תוך הימנעות מתגובות שיפוטיות כלפי ילדים ולשמור על אווירה ידידותית ותומכת.

האירועים המתרחשים בזירה המדינית משפיעים באופן שונה על קבוצות אוכלוסייה שונות בארץ ודורשים התייחסות מובחנת. ככל שהאירוע קרוב יותר לאוכלוסיית ילדים בגן, כך צפויות יותר תגובות מצד הילדים ונדרשת התערבות רחבה ומעמיקה יותר מצד הגננת. חשוב לנסות לשמור על מהלך שגרת של פעילות בגן גם במצבים של אירועים חריגים. זאת בהתחשב בצורך הבסיסי של ילדים צעירים לפעול בסביבה שיש בה סדר יום צפוי ומוכר. יחד עם זאת, הגן אינו יכול לתפקד כסביבה מנותקת ואדישה לאירועים ולהתרחשויות בחברה החיצונית. חשוב להקצות זמן ומרחב לעיסוק בנושאים אקטואליים תוך הדגשת ההשלכות של אירועים אלה על עולמו הרגשי של הילד ועל תובנותיו. התגובות של הגננת אינן צריכות לבטא עמדות אישיות ברמה הפוליטית אלא עליהן להבהיר מושגים בלתי מובנים, להרגיע במצב של אי שקט ולתת לגיטימציה לדעות שונות ולרגשות מגוונים. יש להדגיש את חיפוש הדרך לפתרון הסכסוך ולשמור על אווירה חיובית אופטימית.

שימו לב:

רח' השלושה 2 בנין מושקוביץ תל-אביב, 67060. טלפון: 03-6896009/10 פקס: 03-6896746

E-Mail: preschool@education.gov.il
<http://www.education.gov.il/preschool>

- ✓ מגננות של בני שלוש אין מצופה ליזום פעילויות סביב נושאים אקטואליים מעבר להתערבויות השגרתיות, הבאות לפתח אצל ילדים מיומנויות חברתיות וערכים של כבוד הדדי וסובלנות.
- ✓ החל מגיל ארבע יש מקום לפעילויות חינוכיות סביב נושאים אקטואליים רלוונטיים לחייהם של הילדים, כשהגננת מתארת את ההתרחשויות ואת העובדות ונותנת לגיטימציה לביטוי רגשות ולאמירות שמעלים ילדים .
- ✓ ההתמודדות עם נושאים רגישים המערבים עמדות אישיות, חילוקי דעות ומעורבות רגשית של הגננת עצמה, של הורי הילדים ושל הקהילה כולה, יכולה להיות קשה עבור הגננת. מצב מתמשך של עמימות מערער ביטחון ועלול להקצין עמדות. גורמים מסייעים נגישים (פסיכולוגיים או יועצים חינוכיים), יסייעו בהתמודדות זו .
- ✓ ההתייחסות לאירועי האקטואליה בגן מתחילה מהחוויית הרגשית של הילדים ושל המחנכת. חשוב שהמחנכת תהיה ערה למסרים מילוליים ובלתי מילוליים המגיעים מהילדים ומסביבתם ושתקשיב לסיפורים אישיים, לפרשנויותיהם למצב ולדעות ועמדות שהם מציגים .
- ✓ רוב העשייה החינוכית בנושא האקטואליה מתמקדת בתיווך המצב לילדים בשיחה ובטיפוח תרבות הדיון.
- תרבות הדיון בגן
- ✓ נושאים שונים עולים לדיון בגן הילדים בחיי שיגרה ובמצבים בלתי שגורתיים. לעיתים עולה נושא כלשהו על ידי הילדים ולעיתים ביוזמת הגננת. תפקידה של הגננת להנחות ולכוון את הדיון בעיקר בקבוצה קטנה, שבה ניתן לקיים שיח.
- ✓ גן הילדים יכול להוות מודל לחיים בדו-קיום במצבי מחלוקת: חשוב לשמור על תרבות דיבור והקשבה ולהזכיר את כללי השיח המקובלים בגן.
- ✓ כדאי שתהיה התייחסות למכלול דעות והשלמה של קשת הדעות הקיימת. אם המחנכת מבחינה שלא הוצגה דעה כלשהי בנושא, חשוב שהמחנכת תייצג אותה, גם אם זו אינה דעתה, כדי שתהיה התייחסות גם לדעת מיעוט וכדי לשקף את המורכבות בסוגיה שנדונה .
- ✓ חשוב לעודד את הילדים להקשיב ולהגיב זה לזה באופן ידידותי, גם אם אין הסכמה. למשל, לעודד ילדים שמקיימים ביניהם אינטראקציה חיובית כדי להעביר את המסר, שניתן לחיות ביחד על אף המחלוקת .

• מקומם המרכזי של ההורים

- בגיל הרך יש להורים מקום מרכזי בחיי הילד והם בעלי ההשפעה המשמעותית ביותר על מהלך התפתחותו התקיין. חשוב לשתף את ההורים בכל הנעשה בגן הילדים בייחוד במצבי חירום או בהתעוררות מחלוקות ציבוריות .
- הורים מייצגים ומביעים עמדות שונות ולעיתים מתייחסים באופן רגשי לאירועי חיים. במהלך חיי היום יום בביתם הם מתבטאים ופועלים באופנים שונים, ולא תמיד מודעים להשלכות שיש לכך על תפיסותיהם של הילדים ועל רגשותיהם. הורים הם בעלי גישות ואמונות שונות גם ביחס למידה שבה יש לערב ילדים במתרחש סביבם. חלקם סבורים שילדים בגיל צעיר אינם מבינים ואינם מושפעים מאירועים בסביבה. אחרים מאמינים שיש לגונן על ילדים על ידי הסתרת מידע. לעומתם יש הורים הסבורים שילדים קטנים צריכים לקבל מידע מפורט על כל אירוע. שונות זו בתפיסות של הורים יכולה לבוא לידי ביטוי גם בצפייות שונות, שלעיתים מנוגדות לאלה של מערכת החינוך ושל הגננת. חשוב שהגננת תכבד שונות זו.
- על הגננת להבהיר להורים מה תפקיד הגן בהתייחסות לאירועי חיים שונים ובהתמודדות עם מחלוקת וקונפליקט, ולדווח להם על העקרונות המנחים אותה בעיבוד נושאים אקטואליים על פי מדיניות משרד החינוך.